

**ПРО СТАН РОЗВИТКУ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
УКРАЇНИ В 2021 РОЦІ ТА ЙОГО ЗМІНИ
НА ПОЧАТКУ 2022 РОКУ**

СЕРІЯ «ГУМАНІТАРНИЙ РОЗВИТОК»

Центр внутрішньополітичних досліджень
Center for Domestic Policy Studies

Серія «Гуманітарний розвиток»

**ПРО СТАН РОЗВИТКУ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
УКРАЇНИ В 2021 РОЦІ ТА ЙОГО ЗМІНИ
НА ПОЧАТКУ 2022 РОКУ**

Матеріали щорічної доповіді

Київ 2022

Серія «Гуманітарний розвиток»

Електронну версію аналітичної доповіді розміщено на: <http://www.niss.gov.ua>
За повного або часткового відтворення матеріалів цієї публікації
посилання на видання обов'язкове

Автори – співробітники НІСД:

В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан, Н. Пеліванова,
О. Корнієвський, В. Лозовий, В. Скворцова, А. Двігун

Загальна редакція *Ю. Каплан*

П78 **Про стан** розвитку громадянського суспільства України в 2021 році та його зміни на початку 2022 року : матер. щоріч. доп. / [В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін.] ; заг. ред. Ю. Каплан. – Київ : НІСД, 2022. – 56 с. – (Серія «Гуманітарний розвиток»). – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.15>

ISBN 978-966-554-356-5

Пропонована аналітична доповідь підготовлена на виконання затвердженої Президентом України Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки. Уміщено огляд основних аспектів розвитку громадянського суспільства в 2021 р.: інституційного, фінансового, нормативно-правового, державно-громадського партнерства, а також громадянської освіти як необхідної передумови подальшої демократизації українського суспільства. Через російсько-українську війну та зміни в діяльності більшості організацій громадянського суспільства часові рамки доповіді розширені – вони охоплюють і початок 2022 р. Окреслено основні напрями діяльності громадянського суспільства щодо зменшення негативних наслідків війни в умовах протистояння та відсічі повномасштабному вторгненню РФ на суверенну територію України. Схарактеризовано нові формати міжсекторальної взаємодії в умовах правового режиму воєнного стану. Висвітлено особливості трансформації та розвитку волонтерського руху в Україні, його перетворення на потужний загальнонаціональний громадський рух.

Для широкого кола користувачів.

УДК 323.2+316.3"2021/2022"

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1. Сталість як основна ознака стану громадянського суспільства в Україні напередодні повномасштабного вторгнення РФ	9
1.1. Адвокаційні можливості	10
1.2. Інституційна спроможність організацій громадянського суспільства	11
1.3. Секторальна співпраця всередині громадянського суспільства	12
1.4. Рівень суспільної довіри до громадянського суспільства	14
1.5. Нормативно-правове регулювання діяльності ОГС в Україні	15
1.6. Фінансова спроможність організацій громадянського суспільства	21
Розділ 2. Напрями діяльності українського громадянського суспільства під час війни	25
2.1. Участь організацій громадянського суспільства в заходах безпеки	25
2.2. Основні напрями соціальної допомоги за участі організацій громадянського суспільства	27
2.3. Загальнонаціональний волонтерський рух в умовах війни	30
Розділ 3. Державна політика підтримки організацій громадянського суспільства в умовах воєнного стану в 2022 році	34
3.1. Нові умови організаційної та фінансової діяльності ОГС під час війни	34

3.2. Нові формати міжсекторальної взаємодії між владою, громадянським суспільством та бізнесом під час воєнного стану	38
3.3. Зміни законодавства у сфері волонтерської діяльності	45
Розділ 4. Громадянська освіта в Україні як важлива передумова підвищення рівня громадянської активності всередині українського суспільства	49
Висновки та пропозиції	52

ВСТУП

Щорічну доповідь Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) про стан розвитку громадянського суспільства в Україні підготовлено на виконання затвердженої Президентом України Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки (далі – Стратегія)¹.

Доповідь складається з окремих розділів, у яких висвітлено основні тенденції у сфері розвитку українського громадянського суспільства в 2021 р., а також ідеться про зміни в цій сфері, що сталися на початку 2022 р. Розширення часових рамок зумовлене необхідністю охопити важливі зміни всередині громадянського суспільства, спричинені повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 р. Ці тенденції потребують усвідомлення та аналізування, оскільки можуть стати впливовими чинниками в подальшому опорі російській агресії та під час післявоєнного відновлення Української держави.

У доповіді *розглянуто традиційні аспекти розвитку українського громадянського суспільства в 2021 р.* Проаналізовано питання інституціонального розвитку організацій громадянського суспільства (ОГС), індикатори його сталості. Схарактеризовано зміни в системі фінансування та нормативно-правовому врегулюванні діяльності ОГС. Окреслено основні напрями державно-громадського партнерства. Проаналізовано питання, що стосуються вдосконалення процесу громадянської освіти. Особливу увагу приділено *змінам у діяльності українського громадянського суспільства, що сталися внаслідок російсько-української війни.*

Дослідження основних тенденцій діяльності громадянського суспільства в Україні свідчать про те, що протягом періоду, який минув відтоді, як Україна здобула незалежність, українське громадянське суспільство набуло нової якості. Основні тенденції його розвитку, як доводить практика, не припинялися й упродовж 2021 р., про що і йдеться далі.

Організації громадянського суспільства значно підвищили рівень власної інституційної сталості та спроможності. Протягом

¹ Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>

тридцяти років, що минули від дня набуття незалежності, ОГС України пройшли великий шлях становлення й розвитку: від ініціативних груп громадян до появи стійких інституцій. Наразі ОГС здатні адаптуватися й реагувати на будь-які кризи, розвивати міжсекторальну взаємодію з владою та бізнесом, залучати до співпраці широкі верстви населення, створювати нову якість соціальних послуг та бути рушієм важливих суспільних інновацій. Значною мірою *високому рівню інституційної спроможності ОГС сприяла цілеспрямована політика підтримки розвитку громадянського суспільства з боку держави.*

В Україні, на відміну від низки інших країн пострадянського простору, організації громадянського суспільства є партнерами державних органів влади всіх рівнів та місцевого самоврядування у реалізації широкого кола суспільно важливих завдань, а також розвитку демократії загалом. Організації громадянського суспільства беруть участь у формуванні державної політики в різних сферах та реалізації відповідних рішень практично в усіх ланках суспільно-політичного життя. Партнерство ОГС та державних інституцій здійснюється в реформах децентралізації та розвитку громад, безбар'єрності, соціальних реформ. ОГС постійно надають допомогу вразливим категоріям населення, беруть активну участь у питаннях запобігання та протидії корупції, зміцненні безпеки держави. Важливу роль ОГС відіграють у питаннях виборчих реформ, прозорості та доступності виборчого процесу для всіх категорій населення України. Діяльність ОГС також спрямовано на захист прав людини, надання правової допомоги. ОГС впроваджують пріоритети гендерної рівності, захисту прав національних меншин та корінних народів тощо.

Аналіз стану громадянського суспільства на початку 2022 р. засвідчив дві *основні тенденції.*

По-перше, російсько-українська війна стала значним викликом для діяльності ОГС, адже спостерігається припинення фінансування попередніх проектів з боку міжнародних донорів, виникла необхідність переорієнтувати пріоритети й напрями роботи, сталося переміщення представників ОГС всередині країни та їхній виїзд за кордон тощо. Проте *більшості українських ОГС вдалося зберегти власну спроможність до системної діяльності в умовах воєнного стану.*

По-друге, російське повномасштабне збройне вторгнення на суверенну територію України спричинило *безпрецедентно маситабну діяльність волонтерських організацій* та ініціатив. Варто зазначити, що активна волонтерська участь в Україні спостерігалася й у попередні роки, зокрема під час Помаранчевої революції, Революції Гідності, з початку російської агресії в 2014 р. та протягом усього періоду тимчасової окупації територій АР Крим і окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО). Після 24 лютого 2022 р. волонтерський рух значно посилюється, став загальнонаціональним і охопив усі регіони України, окрім тимчасово окупованих територій, а також районів, які російським збройним силам удалося захопити вже у 2022 р.

Нині в умовах воєнного стану українські волонтери здійснюють найрізноманітнішу допомогу суспільству та державі. Умовно всі волонтерські ініціативи можна розподілити на кілька основних напрямів: забезпечення ЗСУ, допомога цивільному населенню України, яке постраждало внаслідок бойових дій, документування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, інформаційно-комунікаційний супровід перебігу російсько-української війни задля боротьби з пропагандою та фейками, а також продовження постійних соціальних проєктів (допомога вразливим категоріям населення, захист тварин тощо).

Високий рівень залученості населення до волонтерської діяльності підтверджують соціологічні дані. Зокрема, за результатами опитування серед молоді, проведеного в 2022 р., 38 % молодих людей беруть участь у волонтерській діяльності. Серед опитаних майже половина долучилися до волонтерства після 24 лютого 2022 р., інші продовжили волонтерську діяльність активніше².

Результати загальнонаціональних соціологічних досліджень також засвідчують, що діяльність ОГС, особливо волонтерських, користується високим рівнем довіри з боку громадян України. Волонтерським організаціям протягом останніх років довіряли понад 60 % населення, а станом на серпень 2022 р. загалом переважна більшість населення – 84,5 %. Рівень довіри населення до громадських організацій поступається волонтерським, проте все одно є значним. У 2022 р. довіра до ОГС з боку громадян зростає

² Див.: URL: <https://ukraine.ureport.in/opinion/5800/>

порівняно з попередніми роками і становить 64,5 % (серпень 2022 р.), хоча в попередні роки коливалась у межах від 43 до 52 %.

Розвиток ОГС та волонтерства збігається із суспільним запитом на пріоритетність демократії як цілеспрямованого українського вибору вектора суспільно-політичного розвитку. Результати соціологічних досліджень демонструють, що під час війни 64 % респондентів вважають демократію найбільш бажаним типом державного устрою для України. Лише 14 % опитаних думають, що за певних обставин автократія може бути кращою, ніж демократія, і ще 13 % респондентів зазначають, що для них не має значення, яким є тип режиму. За попередніми вимірами, до 2014 р. пріоритетність демократії підтримували менш ніж 50 % українських громадян. Після Революції Гідності цей показник становив майже 54 %, проте після початку повномасштабної війни РФ проти України він перевищив 60 %³.

Російська повномасштабна агресія призвела до тимчасової окупації майже 20 % території України і непоправних втрат серед цивільного населення та військових. Відбулися багатомільйонні переміщення громадян всередині країни та за кордон. Після збройного нападу армії РФ на суверенну територію України були зруйновані та знищені численні підприємства, об'єкти соціальної, транспортної інфраструктури, житлового фонду. За цих умов діяльність громадянського суспільства загалом та волонтерських організацій зокрема є важливим чинником спроможності Української держави до здійснення подальшого опору російській агресії та під час подолання негативних наслідків війни. Ураховуючи це, актуальним залишається завдання щодо забезпечення подальшої ефективної співпраці держави з організаціями громадянського суспільства. Особливо це стосується питань належної взаємодії із суспільним волонтерським рухом задля збереження його ресурсу, потенціалу, високого рівня мотивації, також і для післявоєнного відновлення Української держави.

---

³ День Незалежності України: що об'єднує українців і як ми бачимо перемогу на шостому місяці війни : соц. опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2022. 22 серп. URL: <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-shcho-obednue-ukraintsiv-i-yak-mi-bachimo-peremogu-na-shostomu-misyatsi-viyni>

Розділ 1

СТАЛІСТЬ ЯК ОСНОВНА ОЗНАКА СТАНУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ

За даними міжнародних досліджень, сталість і розвиток українських організацій громадянського суспільства є найбільшими серед країн «Східного партнерства». Про це свідчать як показники Індексу сталості розвитку ОГС (3,2 із 7 балів, де 1 – найкращий показник)⁴, так і Барометра ОГС (5,2 із 7 балів, де 7 – найкращий показник)⁵.

Згідно з Індексом сталості розвитку ОГС (далі – Індекс сталості) загальний рівень їхньої сталості, включно й в Україні, визначається на основі семи *індикаторів сталості організацій громадянського суспільства*. До них належать:

- рівень нормативно-правового врегулювання діяльності ОГС;
- інституційна спроможність ОГС;
- рівень адвокаційних можливостей;
- фінансова забезпеченість ОГС;
- рівень надання суспільних послуг;
- розвиненість секторальної співпраці;
- рівень суспільної довіри до ОГС.

За оцінками Індексу сталості, ранжування індикаторів відносно України є таким: найбільш міцними сферами розвитку українських ОГС є адвокація – 2,1 бала, інституційна спроможність – 3,1, рівень надання послуг та секторальна співпраця – по 3,2 бала відповідно, рівень суспільної довіри – 3,3, нормативно-правове врегулювання діяльності ОГС – 3,5 бала. На найнижчому рівні перебуває фінансова спроможність громадських організацій – 4 бала.

Далі докладно розглянемо зазначені показники.

⁴ Bedei Ivanna. Індекс сталості ОГС-2019: Україна демонструє стале зростання / Громадський простір. 2020. 19 листопа. URL: <https://www.prostir.ua/?news=indeks-stalosti-ohs-2019-ukrajina-demonstruje-stale-zrostannya>

⁵ Bedei Ivanna. Українське законодавство для ОГС & міжнародні стандарти: у Києві презентували оновлений звіт «Барометр ОГС» / Громадський простір. 2020. 16 жовт. URL: <https://www.prostir.ua/?news=ukrajinske-zakonodavstvo-dlya-ohs-mizhnarodni-standarty-u-kyjevi-prezentuvaly-onovlenyj-zvit-barometr-ohs>

1.1. Адвокаційні можливості

Рівень адвокаційних можливостей українських ОГС серед усіх індикаторів Індексу сталості є найвищим і становить 2,3 бала (за шкалою від 1 до 7, де 1 бал – це найвищий рівень)⁶. Барометр ОГС також засвідчує високий рівень взаємодії ОГС із владою – 5,5 бала (за шкалою від 1 до 7, де 7 балів – найвищий показник)⁷.

Зокрема, завдяки високому рівню адвокаційної спроможності ОГС та їх активної взаємодії з органами влади в 2021 р. вдалося розробити та прийняти низку стратегічних нормативних документів. Так, саме 2021 р. було розроблено та затверджено Стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства України на 2021–2026 роки. Також за активної участі ОГС у цьому ж році були прийняті такі документи: Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року, Національна стратегія у сфері прав людини, Національна стратегія державної молодіжної політики в Україні до 2030 року.

Протягом останніх років ОГС надавали свої рекомендації для реформування більшості галузей життєдіяльності України, у т. ч. відповідно до стандартів ЄС для пришвидшення процесу євроінтеграції. Вже на початку повномасштабної війни, яку РФ розпочала проти України 24 лютого 2022 р., завдяки адвокаційній діяльності ОГС було прийнято низку законопроектів. Усі вони покликані сприяти здійсненню волонтерської діяльності⁸, полегшувати неприбутковим організаціям процедуру ввозу на територію України гуманітарної допомоги⁹.

---

⁶ Див.: URL: <https://cutt.ly/4MmLSg7>

⁷ Див.: URL: <https://cutt.ly/rMmL3CV>

⁸ Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності: Закон України від 15.08.2022 № 2519-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2519-20#Text>; Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України: Закон України від 15.08.2022 № 2520-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2520-20#Text>

⁹ Про внесення зміни до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 1 березня 2022 р. № 174: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2022 № 344. URL: <https://cutt.ly/sMmZhmw>

1.2. Інституційна спроможність організацій громадянського суспільства

Інституційна спроможність українських ОГС залишається на достатньо високому рівні – за Індексом сталості вона становить 3,1 бала. Цей індикатор міг би бути ще вищим, проте на інституційне зміцнення ОГС в 2021 р. негативно вплинула пандемія COVID-19. Унаслідок введення карантинних обмежень у всьому світі українські ОГС були вимушені обмежити напрями власної діяльності, як усередині країни, так і за кордоном, які передбачали публічні заходи, поїздки, обміни тощо. Значною мірою постраждав сектор креативних індустрій – ОГС мистецького та культурного спрямування.

Задля збереження власної інституційної спроможності деякі ОГС в умовах пандемії переорієнтували напрями власної діяльності, зокрема на боротьбу з наслідками коронавірусу, інші – були вимушені змінити організаційні засади своєї роботи – перейти на дистанційний формат. Фактором виживання в умовах пандемії стала також безпосередня донорська підтримка інституційного розвитку ОГС.

Події широкомасштабної війни РФ проти України значною мірою вплинули на роботу організацій громадянського суспільства. Передусім ОГС стикнулися з такими проблемами:

- неможливість реалізовувати попередні проекти та заплановану діяльність;
- втрата організаційної стабільності: офісних приміщень, обладнання, тощо;
- необхідність переміщення до безпечніших регіонів України або за кордон;
- необхідність адаптації до роботи в умовах воєнного стану;
- зміна пріоритетів та переформатування власної діяльності.

Проте, незважаючи на ці виклики, загальна життєздатність ОГС залишилась на значному рівні, що продемонструвала діяльність ОГС у перші місяці війни.

Інституційній спроможності українських ОГС сприяє доступна і швидка процедура їх державної реєстрації. Крім того, реєстрація громадської чи благодійної організації є безкоштовною. Часові межі реєстрації також нетривалі: три дні – для громадських організацій

та один день – для благодійних організацій. Способів реєстрації існує кілька, зокрема можлива реєстрація в територіальних відділах Міністерства юстиції України, у центрах надання адміністративних послуг (ЦНАПах), через приватну адвокатську фірму.

З 2019 р. з'явилася можливість зареєструвати громадську чи благодійну організацію онлайн через платформу «Онлайн будинок юстиції». Хоча така реєстрація має свої особливості та недоліки, під час пандемії коронавірусу в умовах обмеженої роботи державних установ вона стала однією з додаткових можливостей для охочих зареєструвати свою організацію. Відповідно до дослідження «Практика та законодавчі проблеми у сфері реєстрації громадських об'єднань у 2018–2019 роках»¹⁰ лише у зазначений, умовно «докризисний», період 217 заявників скористались порталом «Онлайн будинок юстиції» для онлайн-реєстрації. Загалом у 2021 р. було зареєстровано 5380 нових ОГС¹¹, натомість у 2020 р. – 5011 таких організацій.

1.3. Секторальна співпраця всередині громадянського суспільства

Секторальна співпраця між українськими організаціями громадянського суспільства набуває поступового розвитку, проте постійна та системна взаємодія у вирішенні суспільних проблем залишається на низькому рівні. За даними ГО «Європейський простір», лише третина ОГС бере участь у коаліціях або інших формах мережування громадянського суспільства України¹². Основні причини неготовності до об'єднання зусиль громадських організацій – це брак системного фінансування власної діяльності, короткостроковість більшості грантових проєктів. Частина представників ОГС вважає, що у співпраці немає жодної доцільності, оскільки вони є цілком самодостатніми для реалізації завдань власної громадської організації.

---

¹⁰ Лапін І. Практика і законодавчі проблеми у сфері реєстрації громадських об'єднань у 2018–2019 рр. Київ, 2020. 22 с. URL: <https://cutt.ly/xMmXhrQ>

¹¹ Включно: громадські організації, громадські спілки, релігійні організації, профспілки, творчі спілки, благодійні організації, органи самоорганізації населення (розраховано за даними Державної служби статистики України).

¹² Хіноцька Н. Готовність громадських організацій до мережування / Простір свободи. 2019. 17 трав. URL: <https://euprostir.org.ua/stories/140710>

Серед найбільш чисельних та дієвих об'єднань ОГС варто назвати Громадську спілку «Коаліція Реанімаційний пакет реформ» (далі – Коаліція РПР), що складається з 26 організацій. Коаліція РПР періодично аналізує проведені в Україні реформи та надає свої рекомендації щодо подальшого реформування у Дорожній карті реформ. Дорожня карта реформ охоплює чотири загальні виміри (Верховенство права і безпека, Публічне управління, Економіка і сталий розвиток, Гуманітарний розвиток). Виміри поєднують у собі п'ятнадцять напрямів реформ¹³. У 2020 р. завдяки адвокаційній діяльності Коаліції РПР було ухвалено вісім законопроектів¹⁴.

Широкою за кількістю членів є Коаліція на захист громадянського суспільства України (далі – Коаліція)¹⁵. Вона об'єднує 61 учасника, у т. ч. благодійні, правозахисні організації та журналістів. Провідною метою створення та діяльності Коаліції є передусім захист неурядових організацій та їх окремих членів від незаконних утисків та переслідувань з боку органів влади та правоохоронних органів України. Спільні зусилля учасників Коаліції спрямовані на моніторинг порушення прав громадських активістів, стимулювання прозорого та належного розслідування таких фактів українськими правоохоронними органами. Коаліція просуває зміни до національного законодавства з метою його вдосконалення у сфері захисту прав людини, а також сприяє залученню міжнародних організацій до моніторингу ситуації порушення прав громадських активістів в Україні.

Потужним і дієвим об'єднанням українських ОГС є Мережа хабів громадянського суспільства (далі – Мережа)¹⁶. Це добровільне об'єднання, до якого нині входять 15 регіональних ОГС України. Протягом останніх років Мережа втілила у життя понад 116 спільних проєктів. Її діяльність здійснюється за підтримки різних міжнародних організацій, серед них ключовою є Програма Розвитку ООН (ПРООН). Одним з основних завдань Мережі є підтримка саме організаційної спроможності українських ОГС

¹³ Roadmap of Reforms 2019–2023 / ed. by Bohdan Yatsun. Kyiv, 2018. 74 p. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/DKR-RPR-2019-2023.pdf>

¹⁴ Річний звіт за 2020 рік / РПР. Київ, 2020. 31 с. <https://rpr.org.ua/richni-zvity/>

¹⁵ Учасники Коаліції / Коаліція на захист громадянського суспільства. URL: <http://cs-coalition.org/ua/pro-nas/uchasnyky-koalitsii>

¹⁶ Що таке Мережа? / Мережа хабів громадянського суспільства. URL: <https://www.hubs.org.ua/pro-nas/shcho-take-merezha/>

зокрема та сприяння розвиткові громадянського суспільства в Україні загалом.

1.4. Рівень суспільної довіри до громадянського суспільства

Організації громадянського суспільства користуються високою довірою з боку громадян. Відповідно до результатів опитування громадської думки Центру Разумкова, що відбулося в липні – серпні 2021 р., громадським організаціям довіряло 47 % громадян. Рівень довіри до волонтерських організацій, за даними того ж опитування, становив майже 64 %¹⁷. Натомість після початку повномасштабної війни РФ проти України, а саме в серпні 2022 р., останній показник зріс і становив 84,5 %¹⁸.

Таблиця. Соціологічні дані 2016–2022 рр. щодо рівня довіри населення України до громадських та волонтерських організацій, %

Дата проведення	Громадські організації			Волонтерські організації		
	Скоріше довіряють	Повністю довіряють	Загалом довіряють	Скоріше довіряють	Повністю довіряють	Загалом довіряють
Листопад 2016 р. ¹⁹	42,4	9,4	51,8	48,5	17	65,5
Жовтень 2017 р. ²⁰	41	7	48	46,9	19,8	66,7
Червень 2018 р. ²¹	38,2	5,2	43,4	48,7	16,5	65,2
Листопад 2019 р. ²²	46,8	3,8	50,6	50,8	19,1	69,9
Листопад 2020 р. ²³	38,9	3,8	42,7	45,4	14,7	60,1
Липень 2021 р. ²⁴	39,6	7,4	47	43	20,6	63,6
Серпень 2022 р. ²⁵	45,4	19,1	64,5	33	51,5	84,5

Джерело: складено авторами за даними досліджень Центру Разумкова за відповідні роки.

¹⁷ Див.: URL: <https://cutt.ly/6VVZOBs>

¹⁸ Див.: URL: <https://cutt.ly/RVVZ2Jz>

¹⁹ Див.: URL: <https://cutt.ly/iVVXew0>

²⁰ Див.: URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/socio/Press1017.pdf>

²¹ Див.: URL: https://razumkov.org.ua/uploads/socio/2018_06_press_release_ua.pdf

²² Див.: URL: <https://cutt.ly/rVVXsw8>

²³ Див.: URL: <https://cutt.ly/cVVXbSO>

²⁴ Див.: URL: <https://cutt.ly/mVVXYFh>

²⁵ Див.: URL: <https://cutt.ly/qVVCxH0>

Для порівняння: у близьких за рівнем розвитку громадянського суспільства країн одного з Україною субрегіону, а саме у Молдові та Грузії, ОГС користуються значно нижчим рівнем суспільної підтримки. Згідно із даними Public Opinion Barometer у Молдові в 2021 р. рівень довіри до ОГС становив близько 30 %²⁶. У Грузії лише 20 % громадян довіряли організаціям громадянського суспільства²⁷.

1.5. Нормативно-правове регулювання діяльності ОГС в Україні

Насамперед необхідно наголосити на актуальності ухвалення 27 вересня 2021 р. *Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки* (далі – Національна стратегія)²⁸. Цей документ спрямований на вирішення проблем, котрі залишилися нереалізованими за попередній період. Зокрема, йдеться про встановлення обов'язку місцевих рад ухвалювати статути, правову регламентацію мирних зібрань та загальних зборів, внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення». Одночасно у нових завданнях державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства детальніше прописані напрями розвитку соціального підприємництва, стимулювання волонтерської діяльності, диверсифікації джерел фінансової підтримки організацій громадянського суспільства. Крім цього, у Національній стратегії враховано такі виклики для громадянського суспільства, як от безпека громадських активістів: запропоновано, наприклад, посилення комунікації правоохоронних органів з правозахисними та іншими ОГС, зокрема у спосіб створення консультативно-дорадчих органів з метою організації обміну інформацією та обговорення проблемних питань, пов'язаних із безпекою діяльності представників ОГС.

Позитивним для розвитку громадянського суспільства є те, що 14 квітня 2021 р. Кабінет Міністрів України схвалив *Національну*

---

²⁶ Див.: URL: <http://bop.ipp.md/en>

²⁷ Див.: URL: <https://caucasusbarometer.org/en/cb2021ge/downloads/>

²⁸ Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 № 487/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193>

*стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року*²⁹. Однією із стратегічних цілей, визначених у цьому документі, є забезпечення рівних можливостей участі всіх людей, їх об'єднань та окремих суспільних груп у житті громад і держави, рівний доступ до суспільно-політичного та культурного життя, інклюзивного середовища як передумови для участі у всіх формах суспільного життя та громадської активності. Також визначено низку завдань для запровадження принципу інклюзивності громадської участі, серед яких:

- інституційна підтримка молодіжних громадських об'єднань та громадських об'єднань осіб з інвалідністю на державному та місцевому рівнях;
- формування публічної політики в різних сферах, стратегій розвитку на місцевому та національному рівнях на засадах інклюзивності та згуртованості, норм законодавства щодо забезпечення безбар'єрності;
- упровадження найкращих практик залучення осіб з маломобільних груп, людей з інвалідністю, молоді, осіб літнього віку до суспільно-політичного, культурного та громадського життя.

За активної участі 15 міністерств на виконання Національної стратегії було затверджено План заходів на 2021–2022 роки. До нього увійшли понад 250 ініціатив, з-поміж яких виокремлено сім флагманських проєктів. Крім того, для налагодження ефективної співпраці всіх суб'єктів виконання Національної стратегії було затверджено Комунікаційну стратегію. У документі визначено стратегічні цілі та показники їх досягнення, ключові повідомлення, він також має на меті здійснювати координацію комунікаційної роботи всіх органів державної влади, інститутів громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування в цьому напрямі³⁰.

До сприятливих змін правового середовища громадянського суспільства варто додати затвердження *Національної стратегії*

---

²⁹ Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>

³⁰ Див.: URL: <https://cutt.ly/OVV2Uuj>

у сфері прав людини та плану заходів з її виконання³¹. Одним із завдань цього документа визначено забезпечення виконання обов'язків держави щодо реалізації права на свободу мирних зібрань відповідно до міжнародних стандартів. У плані заходів передбачалося розроблення до грудня 2021 р. законопроекту, що передбачав би приведення законодавства в частині забезпечення права на свободу мирних зібрань у відповідність із міжнародними та європейськими стандартами. За участі Мін'юсту та інших представників органів державної влади, громадянського суспільства 22 жовтня 2021 р. було проведено обговорення пропозицій стосовно способів урегулювання на законодавчому рівні правових гарантій та механізмів реалізації свободи мирних зібрань. Проте станом на грудень 2021 р. новий законопроект так і не було зареєстровано у Верховній Раді України³².

Важливим було й те, що впродовж 2021 р. розроблялися закони та законопроекти, які сприяють розвитку ОГС. У контексті вдосконалення законодавства визначним цей рік став для розвитку молодіжної політики. Зокрема, у квітні Верховна Рада України прийняла Закон «Про основні засади молодіжної політики», що закладає інституційні основи та механізми залучення молоді до реалізації молодіжної політики³³. Оновлений Закон регламентує такі інструменти участі молоді: інформування молоді, консультації з молоддю, діалоговий формат взаємодії з молоддю та партнерство. В документі йдеться також про співпрацю з розроблення й упровадження молодіжних програм, проєктів, створення консультативно-дорадчих органів за участю молодіжних рад на місцевому та регіональному рівнях, Національної ради з питань молоді при Кабінеті Міністрів України. Керівники центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування зможуть у рамках Закону призначати радників із молодіжних питань, які працюватимуть на громадських чи інших засадах.

---

³¹ Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>

³² Виконання плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини станом на II півріччя 2021 року. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/02/18/20220218144743-77.pdf>

³³ Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

Крім того, відповідно до чинної редакції Закону має бути створено нову фінансову бюджетну установу для інституційної підтримки молодіжних громадських організацій – Український молодіжний фонд, що здійснюватиме фінансування молодіжних проектів та виконання окремих завдань молодіжної політики. Молодіжні громадські організації отримають можливість залучати бюджетні кошти для впровадження проектів статутної діяльності. З метою формування належної нормативно-правової бази для забезпечення діяльності Українського молодіжного фонду Міністерство молоді та спорту в партнерстві з Ініціативним центром розвитку сприяння та розвитку громадського почину (ICAP) «Єднання» та іншими партнерськими організаціями в жовтні 2021 р. провели регіональні обговорення проекту відповідного Положення. Проте подальшу роботу з підготовки цього нормативно-правового акта було тимчасово призупинено. Станом на червень 2022 р. Український молодіжний фонд не створено.

Також 5 березня 2021 р. було ухвалено в першому читанні проект Закону «Про публічні консультації» (реєстр. № 4254)³⁴. Закон, як свідчить текст законопроекту, що розглядався, має закріпити єдині для всіх державних органів та органів місцевого самоврядування стандарти проведення публічних консультацій з метою створення сприятливіших умов для участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення. До ключових змін варто віднести такі:

- розширення кола суб'єктів владних повноважень, що зобов'язані проводити публічні консультації (до переліку суб'єктів владних повноважень додано Президента України, державні колегіальні органи, Національний банк України);
- встановлення обов'язку проводити публічні консультації для органів місцевого самоврядування (чинні норми мають для органів місцевого самоврядування рекомендаційний характер);
- урегулювання принципів проведення публічних консультацій (участі, доступності, публічності тощо);
- визначення зручних для заінтересованих осіб часу, місця, форматів, строку та інших умов проведення публічних консультацій.

---

³⁴ Див.: URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70235

На цьому етапі проходження вказаного законопроекту експерти відзначають наявність деяких обмежень для його ефективної реалізації. Так, у законопроекті не передбачено права зацікавлених осіб ініціювати проведення публічних консультацій, крім того, він не поширює свою дію на підготовку проектів актів про утворення та діяльність консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів. На думку експертів, такі обмеження негативно вплинуть на можливості громадського контролю.

Необхідно зауважити, що існує ймовірність гальмування виконання норм Закону про обов'язковість публічних консультацій через звернення до Конституційного Суду України. Законопроект не дає чіткого тлумачення, які порушення вимог щодо проведення публічних консультацій можуть бути підставою для перегляду прийнятого акта та за необхідності – внесення змін до нього або його скасування. Саме така невизначеність, а також відсутність у Конституції України положення про проведення публічних консультацій як обов'язкової умови прийняття нормативно-правових актів, на думку експертів, можуть стати підставами для скаргу про обмеження конституційних повноважень Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, інших суб'єктів законодавчої ініціативи³⁵.

Кабінет Міністрів України 18 листопада 2021 р. подав до розгляду в парламент України *проект Закону України «Про внесення змін до Закону «Про органи самоорганізації населення» щодо удосконалення порядку організації, діяльності та припинення органу самоорганізації населення»* (реєстр. № 6319)³⁶. До сприятливих змін варто віднести вирішення проблеми ускладненої процедури створення органів самоорганізації населення (ОСН). Крім того, передбачається термін, протягом якого місцеві ради мають ухвалити рішення про надання дозволу на створення або відмову. Так, рішення про створення ОСН має бути розглянуте на наступному

---

³⁵ «Публічні консультації як інструмент демократії участі»: експерт НІСД взяв участь у слуханнях, організованих комітетом ВРУ з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування. URL: <https://niss.gov.ua/news/novininisd/publicni-konsultacii-yak-instrument-demokratii-uchasti-ekspert-nisd-vzyav-uchast>

³⁶ Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення» щодо удосконалення порядку організації, діяльності та припинення органу самоорганізації населення від 18.11.2021 № 6319. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73226

черговому пленарному засіданні ради, якщо необхідні документи ініціативна група надає за 15 днів до найближчого засідання.

Відмінним від попередньої практики законотворчих ініціатив став підхід до регламентації повноважень ОСН. Якщо раніше автори проектних змін пропонували чітко визначити перелік делегованих повноважень, договірну основу їх делегування, порядок передачі матеріально-технічних ресурсів для їх виконання, то в цьому законопроекті окрему норму про делегування повноважень пропонується взагалі скасувати. Положення про делегування повноважень, які містить чинний Закон, просто перенесли до статті про власні повноваження ОСН. Вважаємо, що такий варіант регламентації, хоч і не погіршує умови чинного законодавства, проте не розв'язує завдання щодо вдосконалення Закону України «Про органи самоорганізації населення», яке було визначено в Національній стратегії, а саме: запровадження чіткого порядку наділення їх частиною повноважень органів місцевого самоврядування та ресурсами, необхідними для реалізації власних і делегованих повноважень.

Зазнає у проекті змін і порядок легалізації ОСН. Відповідно до чинного законодавства реєстрація ОСН як юридичної особи здійснюється виконавчим комітетом відповідної ради. Автори вказаного законопроекту пропонують реєструвати ОСН зі статусом юридичної особи згідно із Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». Відповідно до норм цього Закону для реєстрації новоствореної юридичної особи документи на реєстрацію мають подати всі засновники або уповноважені ними особи з нотаріально завіреними довіреностями. У випадку реєстрації ОСН це означитиме – так мають зробити абсолютно всі учасники зборів (конференції), що на практиці неможливо реалізувати. До того ж, за таких умов реєстрації ОСН відсутній зв'язок з місцевими радами як важливими суб'єктами їх утворення.

Протягом 2021 р. зберігалась негативна тенденція щодо просування низки законодавчих ініціатив, *що погіршують якість законодавства для громадянського суспільства*. За даними експертів Центру прав людини ZMINA, на розгляді парламенту перебуває 13 законопроектів, які порушують Конституцію України та міжнародні зобов'язання держави у сфері прав людини. На думку

експертів, у змісті цих документів є положення, котрі спрямовані на непропорційне обмеження свободи асоціацій і мирних зібрань, можуть бути використані для дискримінації окремих категорій активістів, підтримки гомофобних ідей тощо. У моніторингу експерти вказують чотири законопроекти (№№ 5496, 6325, 6326, 6327), внесені на розгляд в 2021 р., та 9 законопроектів (№№ 3059, 3193-1, 3291, 3326, 3564, 3572, 3916, 3936, 4521), що були зареєстровані в 2020 р.³⁷. Станом на червень 2022 р. всі зазначені законопроекти залишаються на стадії доопрацювання в комітетах.

1.6. Фінансова спроможність організацій громадянського суспільства

Бюджетне фінансування. Витрати на підтримку ОГС у 2021 р., зокрема на виконання загальнодержавних програм (проектів, заходів), заходів з відвідування військових поховань і військових пам'ятників та з відзначення святкових, пам'ятних та історичних дат становили 8,6 млн грн. Фінансова підтримка громадських об'єднань осіб з інвалідністю становила 91,4 млн грн. Державне фінансування громадських об'єднань фізкультурно-спортивного спрямування сягало 62 млн грн. Бюджет Українського культурного фонду, у т. ч. для здійснення Фондом заходів з підтримки проектів, становив 695 млн грн. Фінансування Державного фонду регіонального розвитку становило 4,5 млн грн, а державне фінансування молодіжних і дитячих громадських організацій – 56,3 млн грн³⁸.

Онлайн-конкурси для фінансування ОГС. Важливою подією для практичного впровадження електронних конкурсних процедур стало прийняття в серпні 2021 р. необхідних змін до Порядку проведення конкурсу з визначення розроблених інститутами громадянського суспільства програм (проектів, заходів), для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка, що був затверджений постановою уряду України³⁹. Відповідно до нового

---

³⁷ Див.: URL: <https://cutt.ly/RMmBxZy>

³⁸ Про Державний бюджет України на 2022 рік : Закон України від 02.12.2021 № 1928-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20>

³⁹ Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.11.2011 № 1049. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2011-%D0%BF#Text>

Порядку ОГС через онлайн-платформу «Взаємодія» Міністерства цифрової трансформації (Мінцифри) можуть брати участь в електронних конкурсах, подавати пропозиції своїх проєктів та, якщо здобудуть перемогу, отримувати державні гранти на їх реалізацію. Модуль електронних конкурсів розроблено спільно з Міністерством молоді та спорту України (Мінмолодьспорт), Міністерством у справах ветеранів України (Мінветеранів), Міністерством соціальної політики України, Фондом соціального захисту людей з інвалідністю, Програмою EGAP, що впроваджується Фондом Східна Європа за підтримки Швейцарії, Українським незалежним центром політичних досліджень. Тепер умови онлайн-конкурсів забезпечують: 1) єдині правила для учасників та максимально уніфіковані форми документів для участі в конкурсах від різних державних органів; 2) прозорість процедур та автоматизацію формування рейтингів проєктів без втручання організаторів.

Наступним етапом діджиталізації конкурсів для ОГС анонсувалися: забезпечення можливості безпаперового підписання договору організатора з переможцем та розширення опцій платформи щодо доступності даних про контакти органів влади; звіти про результати роботи органів влади за попередній рік; матеріали громадських експертиз та надання експертної допомоги під час створення відповідної політики у визначених сферах⁴⁰.

За період вересень 2021 р. – лютий 2022 р. було проведено 11 онлайн-конкурсів, зокрема серед проєктів ОГС Мінветеранів, Департаменту соціального захисту населення Миколаївської області, Управління культури, національностей та релігій Миколаївської ОДА, Управління у справах молоді та спорту Рівненської ОДА, Департаменту соціального захисту населення Дніпропетровської ОДА, Управління молоді, спорту та іміджевих проєктів Тернопільської ОДА, Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю та Міністерства молоді та спорту. Повномасштабне воєнне вторгнення РФ на суверенну територію України фактично призупинило проведення конкурсів.

Підтримка ветеранського бізнесу. Одним з пріоритетів державної політики щодо зміцнення фінансової стійкості ОГС протягом 2021 р. було стимулювання підприємницької діяльності

---

⁴⁰ Див.: URL: <https://lexinform.com.ua/v-ukraini/na-vzayemodiyi-startuvaly-e-konkursy-proektiv-dlya-gromadskiyh-organizatsiy/>

ветеранських громадських організацій. Як свідчить дослідження, проведене Мінветеранів, в Україні понад 2 тис. ветеранів є зареєстрованими суб'єктами підприємницької діяльності.

Для створення сприятливих умов започаткування й розвитку ветеранського підприємництва, підвищення його конкурентоспроможності задля ефективної реінтеграції ветеранів у цивільне життя Мінветеранів ініціювало розроблення проекту *Стратегії розвитку підприємницьких ініціатив серед ветеранів війни до 2030 року*. Також із 2021 р. Мінцифри та Мінветеранів спільно здійснюють цифровізацію ветеранських сервісів: створено базу знань ветерана, три чатботи, удосконалена система інформаційних сервісів «е-Ветеран». Для стимулювання ветеранських підприємницьких ініціатив у контексті безбар'єрності до кінця 2022 р. планується запустити онлайн-платформу підтримки ветеранських підприємницьких ініціатив G2VEI (Government to Veterans Entrepreneurial Initiatives). Платформа буде містити інформацію про ветеранський бізнес, вироблені товари та послуги, які надаються, а також державні, регіональні й міжнародні програми підтримки малого та середнього підприємництва. Наразі триває процес наповнення платформи актуальною інформацією. Реалізація проекту коштуватиме 5,6 млн грн⁴¹.

На початку жовтня 2021 р. ГО «Асоціація підприємців-ветеранів АТО» спільно з Мінветеранів і Торгово-промисловою палатою України, Міжнародним благодійним фондом «Повернись живим», юридичними компаніями Miller та UniMinds, консалтинговою компанією Nota Group ініціювала проведення серії освітніх семінарів для ветеранів-підприємців. Їх навчали особливостей пошуку та залучення інвестицій, юридичної складової бізнесу та його захисту, сервісу в компаніях тощо.

Ще одним заходом підтримки ветеранського бізнесу є створення Мінветеранів спільно з БФ «Повернись живим» торгового бренду «Створено захисниками», який має на меті просувати продукцію, створену в рамках ветеранського бізнесу⁴².

Незважаючи на воєнний стан, реалізація напряму державної

---

⁴¹ Юлія Лапутіна презентувала ветеранську підприємницьку платформу G2VEI на засіданні Ради безбар'єрності. 2021. 27 жовт. URL: <https://cutt.ly/zV3D4IF>

⁴² В Україні наразі вже понад 2 тисячі захисників мають власну справу. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/12/22/v-ukrayini-narazi-vzhe-ponad-2-tysyachi-zahysnykiv-mayut-vlasnu-spravu/>

підтримки ветеранських підприємницьких ініціатив не призупинялася. Український ветеранський фонд (далі – УВФ) у квітні 2022 р. розпочав збір коштів на підтримку ветеранів війни, членів їхніх сімей, родин загиблих захисників України, подальшу реінтеграцію ветеранів до мирного життя, а вже у червні запустив проєкт із мікрофінансування ветеранського бізнесу та бізнесу родин ветеранів. До закінчення воєнного періоду ветерани, їхні родини, члени сімей загиблих військовослужбовців можуть подати заявки на відшкодування витрат, які були здійснені після 24 лютого 2022 р.⁴³, для розвитку започаткованого чи нового бізнесу. У рамках цього проєкту УВФ надає до 20 тис. грн для підтримки такого бізнесу.

---

⁴³ Ветерани та їхні сім'ї можуть отримати 20 000 грн для свого бізнесу. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/press-release/840604.html>

Розділ 2

НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ

За період повномасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну громадяни нашої країни виявили здатність до оперативної самоорганізації та міжсекторальної співпраці. Громадянське суспільство України долучилося до вирішення соціальних проблем громадян у спосіб надання соціальної допомоги, бере участь у заходах безпеки. Організації громадянського суспільства беруть участь у здійсненні інформаційного спротиву, допомозі українським військовим, силам територіальної оборони, наданні медичної допомоги українським військовим. Крім того, ОГС співпрацюють із правоохоронними структурами України, міжнародними організаціями задля збирання та документування фактів воєнних злочинів і злочинів проти людяності, скоєних армією РФ в Україні.

2.1. Участь організацій громадянського суспільства в заходах безпеки

У перший день збройного вторгнення армії РФ на суверенну територію України, а саме 24 лютого 2022 р., з метою забезпечення оборони держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності ЗСУ та інших військових формувань Президент України видав Указ «Про загальну мобілізацію» № 69/2022, яким оголосив здійснення призову на військову службу військовозобов'язаних і резервістів в обсягах відповідно до мобілізаційних планів. Проте до територіальних центрів комплектування одночасно почали звертатися добровольці з усієї України, які прагнули боронити незалежність рідної землі. Станом на 5 березня 2022 р. до підрозділів територіальної оборони вступило майже 100 тис. громадян України⁴⁴. У цей тяжкий для країни час традиції

⁴⁴ Росковінська Ю. Близько 100 тисяч людей вступили до тероборони / УНН. 2022. 05 берез. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1966691-blizko-100-tisyach-lyudey-vstupili-do-teroboroni>

добровольчого руху, формування добровольчих батальйонів 2014 р. знайшли своє втілення у функціонуванні Сил територіальної оборони. У травні 2022 р. Верховна Рада України ухвалила Закон, яким надано можливість Силам тероборони виконувати завдання на всій території України, включно з районами ведення воєнних (бойових) дій⁴⁵.

Про готовність громадян України до захисту національного суверенітету й територіальної цілісності держави свідчили результати соціологічних досліджень. Зокрема, за даними загальнонаціонального опитування, яке 1–12 лютого 2022 р. проводили Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Центр політичної соціології, майже половина (48 %) опитаних заявили про свій намір або воювати, або надавати допомогу українській армії. Найбільшу готовність зі зброєю в руках захищати країну виявили молоді люди: у віковій групі до 30 років про свій намір вступити до ЗСУ або добровольчих сил заявили 31 % респондентів⁴⁶.

Окрім безпосередньої участі в лавах Збройних Сил України та Силах територіальної оборони, українське громадянське суспільство долучається до участі в наданні найрізноманітнішої допомоги. Зокрема, це:

- матеріально-технічне та продовольче забезпечення підрозділів ЗСУ, Сил територіальної оборони, інших військових формувань;
- організація каналів обміну військовополонених, які доповнили державні механізми або діють самостійно лише за участі представників українського громадянського суспільства;
- здійснення інформаційного спротиву: розгортання масмедійних центрів задля протидії дезінформації з боку агресора, викриття спотвореної та неправдивої інформації; організація та забезпечення функціонування комунікаційних каналів у різних регіонах України (інформаційних порталів і платформ громадських активностей)⁴⁷;

---

⁴⁵ Рада дозволила теробороні виконувати завдання у районах бойових дій / УКРІНФОРМ. 2022. 03 трав. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3474192-rada-dozvolila-teroboroni-vikonuvati-zavdanna-u-rajonah-bojovih-dij.html>

⁴⁶ Ні – агресії Росії: громадська думка українців у лютому 2022 р. URL: <https://dif.org.ua/article/ni-agresii-rosii-gromadska-dumka-ukraintiv-u-lyutomu-2022-r>

⁴⁷ Див.: URL: <https://informnapalm.org/>

- медична допомога українським військовим у різний спосіб: волонтерська медична допомога безпосередньо в зоні бойових дій, постачання лікарських засобів, евакуація поранених військовослужбовців, купівля карет «швидкої допомоги» для фронту, реанімобілів тощо;
- допомога в реабілітації військовослужбовців після поранень, відкриття центрів медико-психологічної та соціальної реабілітації учасників АТО/ООС⁴⁸, надання психологічної допомоги тощо;
- збір і документування фактів воєнних злочинів та злочинів проти людяності, скоєних армією РФ на території України;
- пошук людей, які зникли безвісти⁴⁹.

2.2. Основні напрями соціальної допомоги за участі організацій громадянського суспільства

Поряд із наданням допомоги українським військовим громадянське суспільство бере активну участь у подоланні наслідків російської збройної агресії. Упродовж восьми років, що минули з 2014 р., волонтерські, благодійні, правозахисні та інші ОГС вже мали досвід у наданні допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО), які були змушені залишити свої домівки та опинилися в кризовій ситуації внаслідок тимчасової окупації АР Крим та окремих районів Донецької і Луганської областей; громадянам, котрі залишилися у населених пунктах, розташованих у зоні проведення АТО/ООС або неподалік від неї⁵⁰.

Повномасштабне вторгнення російських збройних сил в Україну значно активізувало діяльність волонтерських, благодійних,

⁴⁸ Смолянюк В. Ф. Національна безпека України: термінологічний баласт чи державотворча необхідність? *Суспільно-політичні процеси* : наук.-популярне вид. Київ : «Академія політичних наук», 2017. Вип. 2–3. С. 77.

⁴⁹ Див.: URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/bezpretседentna-konsolidatsiya-ukrayinskoho-hromadyanskoho-suspilstva-u-protydiyi>

⁵⁰ Про ОГС України, міжнародні організації, національні уряди країн світу, які були залучені до захисту прав і вирішення проблем ВПО в умовах російської агресії на сході України йшлося у попередніх щорічних аналітичних доповідях НІСД про стан розвитку громадянського суспільства в Україні, зокрема у виданні: «Громадянське суспільство України: політика сприяння та залучення, виклики та трансформації» (Київ : НІСД, 2020. С. 42–43). Багато з них продовжили свою діяльність після 24 лютого 2022 р.

ветеранських та інших ОГС України⁵¹. У цей період започатковано ще один напрям діяльності – йдеться про підтримку місцевих органів влади та самоврядування стосовно інтеграції внутрішньо переміщених осіб до нових громад.

Діяльність організацій громадянського суспільства у сфері соціальної допомоги населенню, яке постраждало через воєнні дії, і територіальним громадам, що або постраждали від бойових дій, або приймають внутрішньо переміщених осіб, можна систематизувати за такими напрямками:

- надання соціальних послуг з евакуації, тимчасового розміщення громадян зі східних, південних та північних областей України переважно у західних регіонах, а також надання послуг з правового захисту та юридичного представництва громадян, які опинилися в кризових ситуаціях. У вирішенні цих питань спостерігається секторальна співпраця між ОГС західних регіонів України й тими організаціями, котрі були змушені покинути свої локації на сході України та виїхати у безпечніші західні регіони через загрози репресій з боку окупантів. Прикладом такої співпраці є спільна діяльність між коаліцією ОГС «На лінії зіткнення», яка до 24 лютого 2022 р. поширювалася на Донецьку і Луганську області, та ГО «Молода Просвіта Прикарпаття»;
- надання допомоги хворим і пораненим, що перебувають у лікарнях; жертвам сексуального насильства в регіонах, що були тимчасово окуповані російськими збройними силами;
- громадські ініціативи зі стимулювання економічної активності в регіонах; працевлаштування громадян, які втратили роботу через війну, передусім у тих сферах, де бракує робочої сили;
- упровадження різних форм позашкільних заходів для дітей ВПО – організація дитячих таборів і центрів;
- опікування проблемами дітей, батьки яких загинули внаслідок бойових дій;

---

⁵¹ За даними ООН, станом на початок червня 2022 р. за кордон виїхало 6 млн громадян України, ще 8 млн – вимушено змінили місце проживання всередині країни (див.: На Україну очікує друга хвиля еміграції – соціолог. URL: <https://chas.news/news/na-ukrainu-ochikue-druga-hvilya-emigratsii-sotsiolog>). Станом на 10 червня 2022 р. в Україні було деокуповано 1 тис. міст і сіл (див.: Понад 370 звільнених населених пунктів України вже розміновано – заступник глави ОП. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/838365.html>).

- залучення фінансових можливостей іноземних донорів до створення груп самопомоги в межах територіальних громад, розташованих у районах (зонах) проведення воєнних дій;
- надання допомоги ВІЛ-інфікованим громадянам та особам з інвалідністю, літнім людям (у т. ч. з різними вадами здоров'я);
- допомога домашнім тваринам, притулкам для тварин, мешканцям зоопарків.

Ураховуючи позиції представників громадського сектору України, у короткостроковій та середньостроковій перспективах будуть затребуваними такі напрями соціальної допомоги населенню, яке постраждало внаслідок війни:

- допомога захисникам та захисницям – волонтерські та ветеранські ініціативи, налагодження необхідної логістики для постачання потрібної допомоги військовослужбовцям;
- соціальна згуртованість прифронтових громад – взаємодопомога та самоорганізація у підтримці громадського порядку, забезпечення базових потреб людей, допомога пораненим та хворим, інформування про пов'язані з війною загрози та небезпеки, евакуація тощо;
- відновлення й розбудова безпечного середовища у громадах, що пережили бойові дії та/або окупацію – взаємодія між органами публічної влади та активістами, підтримка й координація місцевих ініціатив з відновлення правопорядку, життєзабезпечення, благоустрою та зменшення ризиків для життя тощо;
- допомога родинам, які втратили рідних – як військовослужбовців, так і цивільних осіб;
- захист прав ВПО, їх інтеграція до нових громад, створення належних передумов для повернення в місця постійного проживання;
- інші громадські ініціативи, спрямовані на допомогу тим, хто постраждав під час воєнних дій, зокрема на зміцнення солідарності, єдності українського суспільства⁵².

---

⁵² «Тримаймо стрій» – конкурс на підтримку волонтерських та ветеранських ініціатив / Міжнародний фонд «Відродження». URL: <https://www.irf.ua/contest/trymajmo-strij/>

2.3. Загальнонаціональний волонтерський рух в умовах війни

З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну, що сталося 24 лютого 2022 р., діяльність волонтерських організацій характеризується надзвичайно високою активністю, широким охопленням більшості категорій населення, найрізноманітнішими напрямками допомоги українським військовим та цивільному населенню.

Передусім варто звернути увагу на вкрай важливу координаційну роль українського волонтерського руху в проведенні моніторингу потреб у волонтерській допомозі різних категорій населення, мобілізації волонтерів для надання допомоги, підготовці кадрів для волонтерської діяльності⁵³.

Нові форми системної організації волонтерської діяльності. Волонтерські організації координують власні спроможності й роботу з *військовими адміністраціями* (часто за підтримки представників бізнесу) у допомозі населенню, яке постраждало внаслідок воєнних дій. Це, зокрема: евакуація з небезпечних громад; пошук житла і розміщення; надання гуманітарної допомоги ВПО, мешканцям зони воєнних дій, деокупованим громадам.

Відбувається активна співпраця волонтерів з *органами місцевого самоврядування приймаючих громад*:

- надання товарів першої необхідності;
- розміщення в тимчасових центрах, пошук житла;
- допомога вразливим категоріям населення: людям з інвалідністю (у т. ч. дітям), маломобільним громадянам, жінкам з дітьми, літнім людям;
- допомога з працевлаштування в нових громадах, перекваліфікації;
- надання психологічної допомоги ВПО.

Діяльність волонтерських організацій, що забезпечують стійкість тилу для перемоги на фронті, принципово відрізняється від схеми 2014–2015 рр. По-перше, волонтерські організації спеціалізуються на допомозі одному або кільком підрозділам

---

⁵³ Найбільш поширеними каналами комунікації Української Волонтерської Служби є: Телеграм-канал (див.: URL: <https://t.me/VolunteerCountry>); локальні чати у містах України (див.: URL: <https://t.me/VolunteerCountry/1410>); Волонтерська платформа (див.: URL: <https://platforma.volunteer.country/>).

збройних сил України, а не добровольчим батальйонам. По-друге, волонтерські організації спеціалізуються за певними видами допомоги, наприклад, хтось постачає військове обладнання, хтось – додаткові продукти та одяг тощо. По-третє, волонтерські організації в 2022 р., на відміну від періоду зазначених вище років, мають мозаїчне фінансування – значну роль відіграє збір коштів на рахунок через соціальні мережі – краудфандинг, додатково використовуються благодійні кошти бізнесу та грантова допомога міжнародних організацій.

За даними дослідження Zagoriy Foundation «Благодійність у часи війни», 86 % мешканців України стали благодійниками впродовж останнього року, кожен третій українець займався волонтерською діяльністю (для порівняння: у 2021 р. цей показник становив 5 %)⁵⁴.

Отже, нині волонтерські організації відіграють роль маркетингових компаній, які вивчають потреби фронту на локальному рівні, здійснюють мозаїчний збір коштів з різних джерел, виконують пошук, замовлення та придбання необхідного обладнання, продуктів тощо як в Україні, так і за кордоном, працюють як логістичні компанії, що забезпечують постачання, оформлення й транспортування вантажів до споживача.

Діяльність провідних волонтерських організацій. Взірцем довготривалої допомоги українським військовослужбовцям (з 2014 р.) є діяльність БФ «Повернись живим». Починаючи з 24 лютого 2022 р., волонтери Фонду перераховували на потреби української армії по кілька сотень мільйонів гривень. Наприклад, тільки за одну добу в лютому 2022 р. було зібрано більше коштів, ніж за весь 2021 р. – понад 20,5 млн грн⁵⁵. Волонтери Фонду здебільшого постачають бойовим підрозділам ЗСУ технічні засоби: оптику, тепловізори, дрони, рації тощо. У січні 2022 р. Фонд зібрав 6 млн 31 тис. грн, частина із цих благодійних внесків була спрямована на забезпечення комп'ютерами та іншою оргтехнікою Командування Сил територіальної оборони⁵⁶.

⁵⁴ Див.: URL: <https://zagoriy.foundation/wp-content/uploads/2022/06/zvit-doslidzhennya-3.pdf>

⁵⁵ Див.: URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3410361-ukrainci-za-dobu-zibrali-ponad-205-miljona-dla-fondu-povernis-zivim.html>

⁵⁶ Фонд «Повернись живим» зібрав [у січні 2022 р.] для армії понад 6 млн гривень. 2022. 05 лют. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/02/05/fond-povernys-zhyvym-zibrav-dlya-armiyi-ponad-6-mln-gryven/>; «Повернись живим» отримав від українців 20 мільйонів гривень – це більше, ніж за весь минулий рік. 2022. 23 лют. URL: <https://bykvu.com/ua/bukvy/povernys-zhyvym-otrymav-vid-ukraintsiv-20-milioniv-hryven-tse-bilshe-nizh-za-ves-mynulyi-rik/>

З перших днів широкомасштабної війни РФ проти України Львівський осередок Національної скаутської організації України «Пласт» мобілізував сотні волонтерів для допомоги українській армії та ВПО. Так, за 7 днів роботи Штаб «Пласту» у Львові відкрив 18 осередків для збору провізії, медикаментів та амуніції, завдяки діям пластунів було зібрано та надіслано до військових частин понад 50 т допомоги. Частину запитів українських військових (зокрема, щодо дефіцитних ліків та бойового екіпірування) львівським пластунам вдається виконувати завдяки потужній підтримці української діаспори та світової спільноти. Окрім цього, вони долучаються до плетіння маскувальних сіток, виготовлення протитанкових їжаків⁵⁷.

Волонтери з БФ «Солом'янські котики» (фонд створений у Києві на початку повномасштабної російсько-української війни для допомоги цивільним, медикам, військовим і теробороні міста) сформувавши велогазін, щоб розвозити продуктові набори та ліки малозабезпеченим жителям столиці.

БО «Мережа 100 відсотків життя Рівне» спрямовує свої можливості й зусилля на забезпечення потреб населення, що постраждало від бойових дій та окупації, надання правової допомоги, сприяє доступу громадян до адміністративних послуг, отриманню ними соціальних виплат.

БФ «Біржа Благодійності «ДоброДій» (заснована 2014 р. для допомоги важкохворим дітям) з початком широкомасштабного вторгнення РФ в Україну розширила коло цільових груп одержувачів фінансової допомоги: додалися конкретні потреби ЗСУ, допомога переселенцям, підтримка сімей з хворими дітьми. Серед інших завдань Біржі – «закривати по можливості потреби лікарень і гуманітарного штабу Дніпропетровської області»⁵⁸.

На реалізації масштабних громадських проектів з надання допомоги українським військовим сфокусувала свою діяльність волонтерська організація «Help Army». Зокрема, її учасники зосереджують свої зусилля на наданні технічної, речової, медичної та іншої допомоги українським військовим.

---

⁵⁷ Конопльова М. У Львові пластуни зібрали 50 тонн допомоги для армії і закликають долучитися. 2022. 02 берез. URL: <https://shotam.info/u-lvovi-plastuny-zibraly-50-tonn-dopomohy-napidtrymku-armii-i-zaklykaiut-doluchatysia/>

⁵⁸ Біржа Благодійності «ДоброДій» надала допомогу на 50 млн грн ЗСУ, лікарням і важкохворим дітям. 2022. 13 черв. URL: <https://cutt.ly/7MmMLJc>

БФ «Армія SOS» спеціалізується у наданні прямої адресної допомоги вже визначеним військовим частинам, що має на меті організацію закупівлі необхідних речей та централізовану доставку або пересилання цих речей до військових частин.

Масштабну волонтерську діяльність проводять благодійні фонди Діани Макарової та Сергія Притули.

Можна прогнозувати, що із збільшенням міжнародної допомоги державі та укріпленням її інституційної спроможності функції забезпечення будуть поступово передаватися тиловим службам ЗСУ, котрі розбудовують за стандартами НАТО. У подальшому виконання волонтерськими організаціями цих функцій все одно буде актуальним через те, що збільшуватиметься кількість ветеранів бойових дій, які потребуватимуть фізичної, психологічної та соціальної реабілітації, а проблеми, пов'язані з інтеграцією внутрішньо переміщених осіб, вимагатимуть вирішення.

Розділ 3

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПІДТРИМКИ ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В 2022 РОЦІ

3.1. Нові умови організаційної та фінансової діяльності ОГС під час війни

Спрощення процедури реєстрації ОГС. Через початок повномасштабного етапу російської агресії проти України в державі було запроваджено правовий режим воєнного стану. На період його дії ухвалено низку змін, що стосуються діяльності ОГС. З метою збереження інформації та недопущення її незаконного використання станом на 24 лютого 2022 р. було повністю заблоковано Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань.

Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» від 06 березня 2022 р. № 209⁵⁹ (далі – Постанова КМУ № 209) встановлено особливості, з урахуванням яких *проводиться/забезпечується державна реєстрація, зокрема громадських формувань в умовах воєнного стану.*

Ця ж постанова забезпечила можливість проводити *найбільш нагальні реєстраційні дії*, а саме: створення благодійних організацій, громадських об'єднань та внесення змін до відомостей про них; зміни керівника юридичної особи у зв'язку з його смертю; зміни місцезнаходження юридичної особи.

Державна реєстрація громадських об'єднань та благодійних організацій здійснюється *безкоштовно*. Зокрема, в пунктах 6 та 1 Постанови КМУ № 209 зазначено, що адміністративний збір не

---

⁵⁹ Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text>

справляється за державну реєстрацію громадських об'єднань та благодійних організацій, предметом діяльності яких є надання допомоги:

- Збройним Силам України;
- іншим військовим формуванням;
- правоохоронним (спеціальним) органам;
- органам цивільного захисту;
- добровольчим формуванням територіальних громад;
- іншим особам, що забезпечують національну безпеку і оборону, відсічі і стримування збройної агресії РФ;
- а також особам, що постраждали чи можуть постраждати від збройної агресії.

Державна реєстрація незалежно від місцезнаходження ГО почала здійснюватися в *електронній формі* на підставі документів, надісланих державному реєстратору (посадовій особі Мін'юсту) електронною поштою (або за допомогою інших засобів зв'язку).

Скорочено *термін державної реєстрації*: послуга надається невідкладно після отримання в повному обсязі належних документів.

Відновлено державну реєстрацію *відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації, представництва, філії іноземної благодійної організації* у спосіб їх акредитації *без набуття статусу юридичної особи*, що сприятиме збільшенню активності закордонних благодійних організацій в Україні.

Міністерство юстиції України постійно продовжує роботу над розширенням кола суб'єктів державної реєстрації та видів адміністративних послуг, що надаються на території України, де відсутні бойові дії. З 11 квітня 2022 р. для здійснення реєстраційних дій поновили роботу сім міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України та державні реєстратори 17 міських рад.

Удосконалення податкової політики. До Податкового кодексу України (ПКУ) було внесено зміни, що передбачають податкові пільги для неприбуткових організацій⁶⁰. Йдеться, зокрема, про:

- *звільнення від оподаткування ПДВ операцій з надання благодійної допомоги.* Відповідно до підпункту 69.12 пункту 69

---

⁶⁰ Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 № 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>

підрозділу 10 розділу XX ПКУ операції з надання благодійної допомоги, зокрема безоплатне постачання товарів/послуг благодійним організаціям, а також надання такої допомоги благодійними організаціями набувачам (суб'єктам) благодійної допомоги, що здійснені протягом 2022 р. громадськими об'єднаннями та/або благодійними організаціями, не включаються такими громадськими об'єднаннями або благодійними організаціями при визначенні загальної суми для обов'язкової реєстрації платником податків на додану вартість відповідно до статті 181 цього Кодексу. При цьому ПКУ передбачено режим звільнення від оподаткування ПДВ для таких операцій. Отже, операції громадських об'єднань та/або благодійних організацій з безоплатного (без будь-якої грошової, матеріальної або інших видів компенсації) постачання товарів/послуг благодійним організаціям, утвореним і зареєстрованим відповідно до законодавства, а також надання такої допомоги благодійними організаціями набувачам (суб'єктам) благодійної допомоги відповідно до законодавства про благодійну діяльність та благодійні організації, не враховуються платниками, що здійснюють такі операції, при обрахунку ними загальної суми від здійснення операцій з постачання товарів/послуг для визначення необхідності реєстрації платником ПДВ в обов'язковому порядку;

- *звільнення неприбуткових організацій від сплати податку на прибуток у випадку здійснення окремих нецільових операцій.* Так, на період дії воєнного, надзвичайного стану деякі операції з передачі майна, надання послуг неприбутковою організацією, використання доходів (прибутків) неприбуткової організації для фінансування видатків, не пов'язаних з реалізацією мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності такої неприбуткової організації, визначених її установчими документами, не вважаються порушенням вимог підпункту 133.4 статті 133 ПКУ та не призведуть до втрати неприбутковою організацією статусу неплатника податку на прибуток.

Вищезазначені виключення застосовуються за таких обов'язкових умов:

- 1) послуги та/або майно добровільно надані (передані) Збройним Силам України, Національній гвардії України, Службі

безпеки України, Службі зовнішньої розвідки України, Державній прикордонній службі України, Міністерству внутрішніх справ України, Управлінню державної охорони України, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, добровольчим формуванням територіальних громад, іншим утвореним відповідно до законів України військовим формуванням, їх з'єднанням, військовим частинам, підрозділам, установам або організаціям, що утримуються за рахунок коштів державного бюджету, для потреб забезпечення оборони держави; на користь центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, сил цивільного захисту та/або закладам охорони здоров'я державної, комунальної власності, та/або структурним підрозділам з питань охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій;

2) грошові кошти, перераховані на спеціальні рахунки, відкриті Національним банком України для збору коштів;

3) благодійна допомога, надана фізичним особам, які не є засновниками, учасниками таких організацій або пов'язаними з ними особами, та мешкають/мешкали на території населених пунктів, де проводяться/проводилися бойові дії, та/або вимушено залишили місце проживання у зв'язку з проведенням бойових дій у таких населених пунктах та, в т. ч., взяті на облік у структурних підрозділах з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення рад).

Одночасно, починаючи з 24 лютого 2022 р., організація опору нашої держави російській збройній агресії суттєво вплинула на стан фінансової системи України. У травні загальний фонд державного бюджету зведено з дефіцитом у 113,4 млрд грн, або 3,9 млрд дол. Фактичні державні запозичення до загального фонду за січень – травень ц. р. становили 376,6 млрд грн, або 170,5 % від запланованих. При цьому із зовнішніх джерел залучено 151,1 млрд грн, зокрема: 1,4 млрд дол., що надійшли від МВФ в рамках фінансування за програмою екстреної підтримки Rapid Financing Instrument (RFI), 1,2 млрд євро позики ЄС – у рамках екстреної макрофінансової допомоги та ін. Крім того, надано понадпланове фінансування (гранти, допомогу та інші трансферти) від ЄС, урядів

іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ, зокрема надійшло 38,3 млрд грн⁶¹.

Отже, ураховуючи нинішнє обмеження бюджетних ресурсів та їх спрямування виключно на забезпечення потреб сектору безпеки та оборони, соціального захисту, підтримку населення, поступове відновлення економіки, можна дійти висновку, що *найближчим часом фінансування всіх планованих заходів для розвитку громадянського суспільства видається неможливим*⁶².

3.2. Нові формати міжсекторальної взаємодії між владою, громадянським суспільством та бізнесом під час воєнного стану

Від початку повномасштабної російської воєнної агресії проти України спостерігається активізація міжсекторальної співпраці між органами влади, місцевого самоврядування та громадянським суспільством, а також, в окремих випадках, із представниками українського бізнесу, за різними напрямками, що, зокрема, стосуються: вирішення проблем мешканців територіальних громад, підтримки ЗСУ, допомоги внутрішньо переміщеним особам, включно гуманітарної, правової, психологічної, евакуації, забезпечення прихистків та подальшого сприяння в пошуку житла й роботи.

З перших днів російсько-української війни у багатьох громадах мешканці самостійно організовувалися для розв'язання різних нагальних питань. Одним із ефективних інструментів організації забезпечення потреб мешканців у медикаментах, продуктах, під час розміщення людей у дорозі на ночівлю стали органи самоорганізації населення, які мають належний досвід та ресурсний потенціал. Позитивні практики вирішення проблем мешканців громад в умовах воєнного часу, коли є потреба швидко приймати рішення в інтересах безпеки мешканців, свідчать про необхід-

---

⁶¹ Поточний стан виконання державного бюджету. *Голос України*. 2022. 05 черв. URL: <http://www.golos.com.ua/article/360950>

⁶² Там само.

ність створення органів самоорганізації населення в громадах, де немає місцевих старост і депутатів⁶³.

З метою налагодження гуманітарної допомоги місцевим мешканцям, переселенцям та військовим набувають поширення нові формати взаємодії органів публічної влади та ОГС.

Гуманітарні хаби. У багатьох містах громадські об'єднання та благодійні організації, суб'єкти підприємницької діяльності та органи місцевої влади для збирання різних ресурсів створюють *гуманітарні хаби*. Їх основним завданням є концентрація вантажів, які регіон отримує від інших областей, закордонних партнерів, небайдужих громадян, волонтерських організацій та підприємств, сортування гуманітарної допомоги та спрямування її до військових формувань і цивільного населення, що постраждало від збройного вторгнення РФ. Крім забезпечення гуманітарної безпеки, хаби працюють і за іншими напрямками, зокрема організують евакуацію людей із місць, де тривають бойові дії⁶⁴.

Мережі координаторів. Для розв'язання різноманітних проблем внутрішньо переміщених осіб, у т. ч. через комунікацію з органами місцевої влади, громадські організації створюють *мережі координаторів*. Так, регіональні координатори ГО «КримSOS» працюють у Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій, Волинській, Рівненській, Сумській, Житомирській, Черкаській, Вінницькій, Хмельницькій, Закарпатській областях. Найближчим часом до цього переліку увійдуть ще три області – Полтавська, Тернопільська та Чернігівська⁶⁵.

Надання переселенцям консультативної допомоги в різних галузях є ще одним напрямом міжсекторальної взаємодії, також у ньому бере участь ООН. Українська фундація громадського здоров'я спільно з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні започаткувала

---

⁶³ Як нижинські органи самоорганізації населення діють під час війни. URL: <https://nizhyn.city/articles/212197/yak-nizhinski-organi-samoorganizacii-naselennyadiyut-pid-chas-vijni> ; Війна згуртувала ще більше: як черкаські допомагають захисникам. URL: <https://suspile.media/212914-vijna-zgurtuvava-se-bilse-ak-cerkasci-dopomagaut-zahisnikam/>

⁶⁴ Ми створили гуманітарні хаби по всій Україні для допомоги евакуйованим з Луганщини. URL: <https://svatove.city/articles/214916/mi-stvorili-gumanitarni-habi-po-vsij-ukraini-dlya-dopomogi-evakujovanim-z-luganschini> ; Перший Харківський гуманітарний хаб. URL: <https://www.facebook.com/1KharkivskyiHub/>

⁶⁵ В 11 областях України з'явилися регіональні координатори КримSOS, які допомагатимуть розв'язувати проблеми переселенців. URL: <https://zmina.info/news/v-11-oblastyah-ukraini-dlya-zyavlyysya-regionalni-koordinatory-yaki-pracuyuvatymut-z-vpo-krymsos/>

проект «Інтегрована підтримка через міждисциплінарні мобільні команди», спрямований на гуманітарне реагування та підтримку переселенців, сімей з дітьми та осіб, які постраждали від воєнних дій. Проект реалізується в межах програми реагування на війну Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), що одержала назву «СПІЛЬНО». Її завдання – об'єднати зусилля між урядом, місцевими органами влади, громадським сектором та бізнес-партнерами з метою надання мультисекторальної допомоги сім'ям з дітьми. Таку допомогу надають мультидисциплінарні мобільні команди, які складаються з різних спеціалістів: психолога, соціального працівника, юриста, медика. Ці мобільні команди надають соціально-психологічну допомогу людям, які постраждали від воєнних дій, у місцях локалізації внутрішньо переміщених осіб. Наразі 46 таких команд уже працюють у Львівській, Закарпатській, Рівненській, Вінницькій, Дніпропетровській, Чернівецькій, Волинській, Житомирській, Хмельницькій, Тернопільській та Івано-Франківській областях. Загалом у межах проекту планується створення 50 таких команд. Перші результати роботи мобільних команд доводять високу потребу громад у їхніх послугах: лише за два місяці діяльності фахівці надали понад 7 тис. юридичних консультацій; понад 8 тис. осіб отримали психологічну підтримку, понад 16 тис. – соціально-психологічну допомогу з питань, пов'язаних з переселенням та війною⁶⁶.

Завдяки спільним зусиллям органів державної влади, громадських та волонтерських організацій створено низку **інформаційних і довідкових ресурсів**, які надають інформацію та повідомляють про алгоритм дій за потреби в евакуації та отриманні екстреної гуманітарної допомоги. Так, в Україні започатковано офіційну платформу «СпівДія» (spivdiia.org.ua) для об'єднання волонтерських і державних ініціатив з гуманітарної допомоги під час війни. Створення платформи ініційовано волонтерами разом із Координаційним штабом з гуманітарних і соціальних питань для ефективної організації допомоги населенню. Це волонтерське об'єднання координується за підтримки Офісу Президента України спільно з Міністерством розвитку громад та територій України,

---

⁶⁶ Вже 46 мультидисциплінарних мобільних команд допомагають постраждалим від військових дій у центрі та заході України / Громадський простір. 2022. 20 трав. URL: <https://cutt.ly/UBwO4qa>

Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством молоді та спорту України. Основні проекти «СпівДії»: підтримка для рестарту та адаптації підприємців під час війни; сприяння у працевлаштуванні переселенців; надання правової та психологічної допомоги; координація пошуку місць тимчасового проживання переселенців; реалізація програми неформальної освіти серед дітей: творчі заняття, рухлива та пізнавальна діяльність, взаємодія з іншими дітьми та дорослими; організація сервісних послуг для підтримки цивільного населення, яке постраждало через війну РФ проти України.

Українська Волонтерська Служба в партнерстві з компанією SoftServe розробила платформу «Паляниця.Інфо» для швидкого пошуку гуманітарної та волонтерської допомоги в усіх областях України⁶⁷. На платформі можна знайти інформацію про організації, які надають допомогу вразливим верствам населення – внутрішньо переміщеним особам, літнім людям, дітям, людям з обмеженими можливостями, допомагають з евакуацією, із житлом, продуктами, ліками, як в окремих містах/селах, так і в межах областей і всієї країни. На платформі розміщено дані понад 800 організацій, які надають різну допомогу в Україні. Команда платформи постійно працює над доповненням та оновленням ресурсу.

Для оптимізації закупівель під час війни ДП «Прозорро» спільно з ДУ «Професійні закупівлі» та електронними майданчиками розробили платформу Prozorro+⁶⁸, щоб у період воєнного стану допомогти державі швидко знаходити постачальників найбільш необхідних товарів, а також сприяти бізнесу відновлювати свою роботу та підтримувати економіку. На платформі є каталог із понад 100 категоріями товарів для гуманітарних потреб (пальне, харчові продукти, одяг, ноутбуки, павербанки, генератори тощо). Органи місцевої та державної влади, військово-цивільні адміністрації, ЗСУ та гуманітарні штаби можуть залишати на платформі запити про свої потреби та шукати постачальників.

Варто наголосити, що під час широкомасштабного збройного вторгнення російської армії на суверенну територію України виникли напрями співпраці органів державної влади та ОГС, зосереджені на **фіксації та верифікації воєнних злочинів та**

---

⁶⁷ Див.: URL: <https://palyanytsya.info/>

⁶⁸ Див.: URL: <https://prozorro.gov.ua/page/plus>

злочинів проти людяності, вчинених російськими окупантами.

Задля широкого залучення громадянського суспільства до процесу фіксації фактів воєнних злочинів окупаційних військ РФ органи державної влади створили офіційні канали збирання інформації про воєнні злочини: портали warcrimes.gov.ua (Офіс Генерального прокурора), <https://dokaz.gov.ua/> (Міністерство юстиції). Крім того, започатковано спеціалізований ресурс Міністерства культури України, на якому збирається інформація про злочини проти культурної спадщини (<https://culturecrimes.mkip.gov.ua>).

До процесу збирання фактів і доказів щодо скоєних РФ злочинних діянь, котрі мають ознаки воєнних злочинів та злочинів проти людяності, долучилася велика кількість правозахисних організацій. Зокрема, 16 провідних правозахисних організацій України започаткували *Коаліцію документування воєнних злочинів «Україна. П'ята ранку/Ukraine. Five AM Coalition»*, до якої увійшли: Центр прав людини ЗМІНА, Українська Гельсінська спілка з прав людини, Ukrainian Legal Advisory Group, Регіональний центр прав людини, Медійна ініціатива за права людини, Інститут миру та порозуміння, ГО «КримSOS», Кримська правозахисна група, БФ «ВостокSOS», Центр «Соціальна дія», Адвокатська дорадча група, Харківський інститут соціальних досліджень, Фундація DEJURE, Truth Hounds та ін.⁶⁹.

З метою результативного судового розгляду матеріалів воєнних злочинів, які РФ вчинила на території України, важливою є співпраця держави з неурядовими правозахисними організаціями, які мають досвід фіксації та верифікації фактів таких злочинів відповідно до міжнародних стандартів, котрі надаватимуться до Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) у Гаазі, національних судів, а також спеціального міжнародного суду (трибуналу) після його створення. Так, правоохоронні органи України активно співпрацюють із Truth Hounds, що з 2014 р. здійснює фіксацію доказів скоєних в Україні воєнних злочинів та передає їх до МКС. Експерти організації збирають докази за відкритими джерелами, проводять навчання українських прокурорів з питань, що стосуються особливостей роботи з воєнними злочинами та огляду місць злочинів з

---

⁶⁹ Палій Г. Участь українських організацій у документуванні злочинів, вчинених РФ в Україні : аналіт. записка. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/uchast-ukrayinskykh-orhanizatsiy-u-dokumentuvanni-zlochyniv-vchynenykh-rf>

опитуваннями свідків. Зокрема, експерти вже працюють у Київській, Чернігівській, Сумській, Харківській та Миколаївській областях⁷⁰.

Неспровоковане збройне вторгнення РФ в Україну призвело до того, що все населення нашої країни постійно перебуває в умовах стресу, переймається тривогою за своїх рідних, не відчуває себе в безпеці, що загалом негативно впливає на психічне здоров'я людей. Тобто українці в умовах війни отримують не тільки фізичні, а й психологічні травми. Одним із наслідків війни є погіршення стану психічного здоров'я громадян, які пережили бомбардування, артобстріли, фізичне та психічне насильство під час окупації та інші випробування війни. Отже, допомагати їм подолати надзвичайний стрес та пережити травматичні події з метою запобігання розвитку психічних розладів необхідно вже зараз. Відтак, щоб забезпечити широкий доступ населення країни до психологічної допомоги перша леді України Олена Зеленська спільно із Міністерством охорони здоров'я України (МОЗ) та партнерами ініціювала створення *Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки*, мета якої – забезпечення запиту суспільства на отримання психологічної допомоги.

Для розробки та впровадження Програми на державному рівні Кабінет Міністрів України створив Міжвідомчу координаційну раду, що опікуватиметься питаннями налагодження взаємодії між міністерствами, які вирішують соціальні питання, проблеми ветеранів, а також силовими відомствами, кожне з яких має власний набір ресурсів для психологічної допомоги. Напрацювання необхідних рішень та налагодження співпраці з міністерствами, приватним сектором, міжнародними і громадськими організаціями, які працюють за напрямом психічного здоров'я, здійснюватиме Проектний офіс зі створення Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. До його складу ввійдуть фахівці МОЗ, Державна установа «Інститут психіатрії, судово-психіатричної експертизи та моніторингу наркотиків Міністерства охорони здоров'я України», ГО «Безбар'єрність».

Наразі робота над розробленням Програми здійснюється за участі міжнародних та українських неурядових організацій, агенцій ООН, представників професійних асоціацій та освітніх

---

⁷⁰ Сорока А., Просфірова О. Гаазький суд розслідує воєнні злочини в Україні. Але чи зможе він за них судити Путіна? *BBC News.Україна*. 2022. 11 черв. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61770669>

установ, а також донорів. Усього понад 260 партнерів співпрацюють над завданнями Програми, що стосуються: обрання моделі системи надання ефективної допомоги; побудови системи навчання, сертифікації, моніторингу якості підготовки психологів, психотерапевтів, лікарів-психологів, які працюють у системі більшості міністерств; навчання сімейних лікарів, психологів, соціальних працівників, освітян швидких методик психологічної підтримки; створення реєстру фахівців і методик, систематизації даних, розроблення моделі перенавчання й перепідготовки кадрів та системи їх залучення⁷¹.

Одночасно потребує посилення **міжсекторальна співпраця між ОГС та МВС у сфері безпеки діяльності громадських активістів**, зокрема на територіях України, тимчасово захоплених російськими окупаційними військами після 24 лютого 2022 р. За даними правозахисної ГО «Центр громадянських свобод», станом на серпень 2022 р. представники організації вже зафіксували 568 випадків порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях з боку російських військових². Зокрема, такі факти: 10 осіб було вбито, 205 – звільнено, а 353 особи досі залишаються в полоні. Також встановлено, що в російських спецслужбах наявні багатотисячні списки українських активістів – представників громадянського суспільства з усієї України. Координація зусиль МВС з українськими правозахисниками є важливою передумовою належного захисту громадських активістів, їх якомога швидшого звільнення та збирання належних доказів злочинів для притягнення в подальшому до кримінальної відповідальності всіх винних у їх скоєнні.

У Національній стратегії з питань розвитку громадянського суспільства України на 2021–2026 роки ініційовано посилення комунікації між правоохоронними органами та правозахисними й іншими ОГС. Такі дії з комунікування передбачають створення консультативно-дорадчих органів з метою організації обміну інформацією та обговорення проблемних питань, пов'язаних із безпекою діяльності представників ОГС. Співпраця МВС з громадськими правозахисниками набула гострої актуальності

---

⁷¹ Офіс першої леді, МОЗ та партнери запускають Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки / М-во охорони здоров'я України. 2022. 20 черв. URL: <https://cutt.ly/CBwVJel>

через масові переслідування українських громадських активістів на територіях України, тимчасово окупованих російськими військами.

3.3. Зміни законодавства у сфері волонтерської діяльності

Після початку повномасштабної війни РФ проти України волонтерський рух став рушійною силою в протидії російській збройній агресії та подоланні її наслідків. Волонтери беруть на себе відповідальність за виконання широкого кола завдань щодо: закупівлі необхідних для військових амуніції, засобів захисту, зв'язку та розвідки; матеріальної, медичної, юридичної та психологічної допомоги військовим; організації евакуації людей з окупованих територій, перевезення медикаментів та інших необхідних товарів до тимчасово захоплених російськими окупантами населених пунктів; допомоги внутрішнім переселенцям.

Одним із завдань Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки є сприяння розвитку волонтерської діяльності, у т. ч. усунення суперечностей між положеннями Закону України «Про волонтерську діяльність» та Податкового кодексу України щодо оподаткування доходів, пов'язаних із провадженням волонтерської діяльності, та удосконалення законодавства про волонтерську діяльність у частині залучення до відповідної діяльності дітей і молоді, а також здійснення заходів для формування культури волонтерської діяльності у здобувачів освіти. Очікуваним для розвитку волонтерського руху стало ухвалення Верховною Радою України 15 серпня 2022 р. в другому читанні двох законопроектів, спрямованих на виконання цього завдання Національної стратегії.

Закон «Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності» *розширює перелік напрямів волонтерської діяльності*⁷². Передусім у цей документ внесено корективи, пов'язані з переходом російської агресії проти України у повномасштабну війну. Зокрема, серед напрямів волонтерської діяльності зазначено такі:

---

⁷² Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності»: Закон України від 15.08.2022 № 2519-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2519-20#Text>

- здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації проти України;
- надання волонтерської допомоги особам/сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією;
- відновлення України, а також подолання наслідків після збройної агресії Російської Федерації проти України.

З урахуванням умов правового режиму воєнного стану норми про виплату одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва) поширюються на волонтерів, які здійснюють діяльність з протидії збройній агресії Російської Федерації на всій території України та окремих її місцевостях.

Важливо, що окремі зміни реалізують рекомендації Карти правових реформ для громадянського суспільства, йдеться, зокрема, про регламентацію такого напряму волонтерської діяльності, як от надання допомоги особам, які постраждали внаслідок особливо небезпечних інфекцій, небезпечних інфекційних хвороб та епідемій, а також надання волонтерської допомоги в онлайн-режимі⁷³.

Передбачаються зміни, відповідно до яких неповнолітні особи можуть здійснювати волонтерську діяльність за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника; діти до досягнення чотирнадцятирічного віку можуть здійснювати волонтерську діяльність виключно спільно з батьками чи піклувальниками з метою формування культури волонтерства та розвитку соціальної активності особистості.

Також сформульовано положення для визначення державної підтримки розвитку волонтерської діяльності, котрі мають стати фундаментом для подальшого вдосконалення законодавства щодо запровадження системи цільових програм сприяння розвитку волонтерської діяльності на рівні органів державної влади та місцевого самоврядування. Так, встановлено обов'язок з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо забезпечення сприятливих умов для здійснення

---

⁷³ Карта правових реформ для громадянського суспільства в Україні. Київ, 2020. 163 с. URL: https://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/Final_UKR_Karta-pravovyh-reform-dlyagromadyanskogo-suspilstva-v-Ukrayini-2020.pdf

волонтерської діяльності, підвищення її суспільного престижу та створення передумов для її розвитку, підтримки й заохочення діяльності волонтерів в Україні. Визначено перелік видів державної підтримки волонтерської діяльності, серед яких:

- надання правової, фінансової, організаційної, методичної, інформаційної допомоги волонтерам, організаціям та установам, що залучають волонтерів до провадження волонтерської діяльності на території України;
- розроблення та імплементація загальнодержавних цільових програм з підтримки розвитку волонтерства та підвищення кваліфікації волонтерів.

Ще один Закон України від 15 серпня 2022 р., а саме: «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України»⁷⁴, виключає з доходів фізичних осіб, які оподатковуються:

1) кошти або вартість майна (послуг), що надаються як допомога на лікування та медичне обслуговування платника податку або члена сім'ї фізичної особи першого ступеня споріднення, дитини, яка перебуває під опікою або піклуванням платника податку за рахунок неприбуткових організацій;

2) витрати неприбуткової установи чи організації на проведення медичного огляду та вакцинації волонтера, інших лікувально-профілактичних заходів, безпосередньо пов'язаних з наданням волонтерської допомоги відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність»;

3) суми, відшкодовані волонтеру в установленому законодавством порядку логістичних витрат.

Крім того, у Законі визначаються такими, що не включаються громадськими та благодійними організаціями до розрахунку суми для реєстрації платником ПДВ, операції з ввезення гуманітарної допомоги. Також передбачено, що неприбуткові організації не позбавляються статусу неприбутковості на період дії правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за передачу майна,

---

⁷⁴ Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України : Закон України від 15.08.2022 № 2520-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2520-20#Text>

надання послуг неприбутковою організацією для допомоги фізичним особам, що постраждали чи можуть постраждати внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.

Важливим для ефективності результатів подальшої реалізації нового Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України» стало схвалення парламентом України змін до статті 165.1.42 щодо розширення переліку неприбуткових організацій, від яких учасники різних організаційних заходів отримують суми коштів (допомогу) у вигляді оплати чи компенсації витрат учасників таких заходів за участь у них, а також за проживання, харчування, проїзд до місця проведення заходів та у зворотному напрямку. Нагадаємо, що на етапі розгляду законопроекту одне із зауважень фахівців Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України стосувалося невідповідності мети та завдань законопроекту запропонованим змінам. На думку експертів управління, така норма не мала зв'язку з діяльністю волонтерів під час збройної агресії РФ проти України. Разом із тим, у межах пропозицій Карти правових реформ для громадянського суспільства доцільність таких змін аргументувалася забезпеченням принципу рівності в оподаткуванні щодо всіх громадських об'єднань, благодійних організацій та встановленням вимоги їх неприбутковості. Отже, внесення змін у такому вигляді є цілком доцільним у контексті створення сприятливого законодавства для організацій громадянського суспільства.

Розділ 4

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА В УКРАЇНІ ЯК ВАЖЛИВА ПЕРЕДУМОВА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ ВСЕРЕДИНИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Важливість громадянської освіти зумовлюється новими соціально-політичними реаліями українського суспільства, необхідністю зміцнення спільних для громадян демократичних цінностей і національних пріоритетів. Підвищення рівня громадянської свідомості та обізнаності, передусім дітей та молоді, щодо наявних механізмів громадської участі вимагає включення програм з питань громадянської освіти до освітнього процесу. Громадянська освіта має сприяти формуванню громадянської ідентичності, здатності й готовності людини до усвідомленого вибору.

З початку 2018/19 навчального року в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) було запроваджено інтегрований курс «Громадянська освіта» для учнів 10 класів⁷⁵, а на початку жовтня 2018 р. Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням схвалив *Концепцію розвитку громадянської освіти в Україні*⁷⁶ (далі – Концепція).

Ураховуючи нові виклики, програма з громадянської освіти в Україні потребує подальшого розвитку та вдосконалення. Однією з важливих складових частин освітньої програми має стати формування належного рівня виборчої грамотності серед дітей та молоді. Задля цього доцільно передбачити в рамках освітньої програми для старших класів вивчення окремого розділу з питань електоральної участі, який би стосувався типів виборів, активного та пасивного виборчого права, відповідальності під час виборів,

⁷⁵ Навчальна програма з громадянської освіти (інтегрований курс) для 10 класів загально-освітніх шкіл. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58875/>

⁷⁶ Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>

процедури голосування (і за кордоном включно), способів зміни виборчої адреси тощо. Окрім цього, важливою є просвітницька робота щодо всіх інших механізмів прямої участі громадян України в суспільно-політичних процесах, на місцевому рівні – це передусім загальні збори, місцеві ініціативи, бюджет участі, петиції тощо.

Громадянська освіта передбачає формування в людини здатності орієнтуватись в інформаційному просторі, що швидко розширюється й урізноманітнюється, а також уміння критично сприймати й осмислювати отриману інформацію. Серед ключових напрямів оновлення змісту освіти важлива роль належить упровадженню й розвитку сучасної медіаосвіти.

Упровадження медіаосвіти в Україні пов'язане з курсом України на повноправне входження до Європейського Союзу. В країнах ЄС розвиток медіаосвіти є одним із основних пріоритетів освітньої політики. Європарламент наприкінці 2008 р. ухвалив Резолюцію 2008/2129(INI) щодо медіаграмотності у цифровому світі⁷⁷.

Задля забезпечення доступності програм з громадянської освіти не лише для дітей та молоді важливо передбачити впровадження таких освітніх програм у рамках неформальної та інформальної освіти, що, зокрема, передбачено Концепцією. Це допоможе охопити різні вікові категорії населення України. Така діяльність може стати одним із напрямів освітніх курсів у рамках програм освіти впродовж життя. Для розроблення та організації таких курсів можна залучати українські ОГС. Крім того, для охоплення якомога ширшої аудиторії доцільно застосовувати новітні інформаційні технології та популярні канали комунікації. Наприклад, у рамках неформальної освіти в Україні вже з'явилися освітні платформи, які надають навчальні матеріали з громадянської освіти поза системою формальної освіти. На Prometheus (громадському проєкті масових відкритих онлайн-курсів – МВОК) розміщено цикл курсів з громадянської освіти.

Окрім інформаційно-просвітницького складника програми з громадянської освіти, важливо передбачити й практичну діяльність. Зокрема, для інтегрованого курсу «Громадянська освіта» доцільно додати можливість оцінювати його результати не лише за тестами/екзаменами, а й за участю учнів/студентів у реальних громадських проєктах.

---

⁷⁷ Див.: URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0598+0+DOC+XML+V0//EN>

Проекти ОГС у сфері громадянської освіти в Україні. В Україні реалізується низка проектів з підвищення рівня громадянської обізнаності та участі, як-от проект «Громадянська освіта в Україні: рівень ефективності взаємодії вищої, середньої школи та неформальної освіти», який реалізовує неприбуткова ГО Фонд «Європа ХХІ». ОГС долучаються до розв'язання проблеми розвитку демократичної політичної культури через громадянську освіту, такими проектами є, зокрема, «Мережа громадянської освіти», запроваджений Радою міжнародних досліджень та обмінів (IREX), «Впровадження інноваційних технологій у громадянську освіту» ГО «Центр демократичного лідерства». Швейцарсько-український проект «Децентралізація для покращення демократичної освіти» (DECIDE) реалізується в Україні ГО «DOCCU» у партнерстві із Цюрихським педагогічним університетом (Швейцарія) за підтримки Швейцарії в особі Швейцарського офісу співробітництва в Україні. Метою проекту є підтримка двох ключових реформ – освіти та децентралізації.

Платформа «Живемо в демократії» (Living Democracy) стартувала в межах швейцарсько-українського проекту ГО «DOCCU» за сприяння уряду Швейцарської конфедерації⁷⁸. Сайт створили для вчителів, які шукають корисну інформацію для проведення уроків про демократію, громадську активність та права людини. Також він зацікавить громадян, які вивчають демократичне виховання та свободи за європейським зразком. Розробники виокремили кілька категорій користувачів: учителі, учні, батьки та керівники шкіл. Останні дві категорії будуть доопрацьовані координаторами проекту впродовж найближчих двох років. Фахівці сайту пропонують посібники, ілюстровані картки та відео з навчальним контентом щодо подолання конфліктів, забезпечення рівності, плюралізму тощо. Інструменти платформи допомагають швидко відсортувати матеріали за темою, віком учнів чи типом навчального матеріалу.

---

⁷⁸ Див.: URL: <https://www.living-democracy.com/uk/>

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Політика державної підтримки розвитку громадянського суспільства, співпраці між владою та організаціями громадянського суспільства, міжсекторальної взаємодії, що здійснювалась у попередні роки, має наслідком високу адаптивність до роботи в кризових ситуаціях та спроможність громадських інститутів. Це стало особливо очевидним під час повномасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну.

Підсумовуючи, зазначимо: стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2021 р. та першій половині 2022 р. свідчить про те, що в Україні, хоча й протягом тривалого періоду, вдалося створити сприятливе нормативно-правове середовище для діяльності ОГС, налагодити міжсекторальну взаємодію та ефективну комунікацію між владою та організаціями громадянського суспільства.

Для подальшого зміцнення стійкості країни, розвитку ОГС, створення з боку держави необхідних передумов для підтримки громадянських ініціатив в умовах нових викликів доцільно здійснювати системні кроки з подальшої реалізації напрямів Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки. Ці напрями державної політики мають сприяти подальшому інституційному становленню ОГС, стимулюванню участі громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України, посилювати й розвивати нові форми міжсекторальної співпраці, підтримувати волонтерський рух, а також комунікацію та співпрацю українських ОГС з міжнародними організаціями. Усе є особливо важливим, зважаючи на вагомую роль ОГС в процесі відновлення країни після завершення російсько-української війни, а також у подальшому євроінтеграційному просуванні.

Варто зауважити: 2022 р. стався безпрецедентний розвиток волонтерського руху в Україні, що засвідчив загальнонаціональну мобілізацію українського суспільства у відповідь на комплексні загрози та безпекові ризики, загальні соціальні та гуманітарні виклики. На сьогодні волонтерство в Україні є одним із виявів реальних широких демократичних рухів, які мають мозаїчне фінансування «знизу» і спрямовані на виконання соціальних

функцій громадянського суспільства. Підтримка державою демократичних ініціатив знизу, зокрема волонтерства, збереження його потенціалу й ресурсів (ініціативи й участь широкої української громадськості) є важливими передумовами стійкості українського суспільства під час та після завершення широкомасштабної війни РФ проти України, а також для формування належних засад сталого миру в Україні та загалом для подальшого зміцнення демократії в державі.

Результати моніторингу стану розвитку громадянського суспільства України в 2021 р. та першій половині 2022 р. свідчать про низку кроків з боку держави, що сприяють удосконаленню організаційних, фінансових і нормативно-правових основ діяльності організацій громадянського суспільства, у т. ч. волонтерських. Так, Указом Президента України затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки. Прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності», у якому містяться положення, що, крім іншого, значною мірою сприяють наданню волонтерської допомоги особам, які постраждали внаслідок війни.

У сфері врегулювання фінансової діяльності ОГС внесені позитивні зміни до Податкового кодексу України щодо звільнення від ПДВ благодійної діяльності та окремих видів нецільової діяльності неприбуткових організацій. Це значно полегшує придбання товарів для допомоги ЗСУ, а також розширює перелік організацій, які можуть без оподаткування закуповувати товари гуманітарного спрямування.

В умовах широкомасштабної російсько-української війни значно розширився формат партнерських відносин між державою та громадянським суспільством. Зокрема, за співпраці центральних органів влади, ОГС, волонтерських організацій було запущено електронну платформу «СпівДія», яка є інформаційним ресурсом для допомоги постраждалому населенню (бізнес-підтримка, працевлаштування ВПО тощо). Також створено електронну платформу «Паляниця.Інфо», що зосереджена на допомозі вразливим категоріям населення.

Попри вищезазначені позитивні кроки у сфері державної політики, спрямованої на підтримку розвитку та зміцнення громадянського суспільства в Україні, низка проблем і завдань залишаються нерозв'язаними.

Тому варто сформулювати **пропозиції щодо вдосконалення діяльності організацій громадянського суспільства** на виконання Національної стратегії.

Отже, актуальними завданнями є:

- доопрацювання та ухвалення урядом України Плану заходів з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки з урахуванням в умовах війни та післявоєнного відновлення завдань стосовно сприяння та підтримки діяльності ОГС, включно й волонтерського спрямування;
- сприяння держави в забезпеченні додаткового фінансування соціально важливих проєктів ОГС, у т. ч. волонтерських організацій та ініціатив, передусім тих, що стосуються забезпечення ЗСУ, гуманітарної допомоги населенню, яке постраждало, захисту вразливих категорій населення, післявоєнного відновлення України та ін.

Механізмами державної фінансової підтримки можуть бути:

- компенсації для ОГС за надані послуги;
- допомога в залученні міжнародних коштів для здійснення соціальних проєктів;
- сприяння співпраці між ОГС та місцевими органами влади, військовими адміністраціями щодо компенсацій з місцевих бюджетів окремих послуг, наданих ОГС;
- передбачення державного фінансування заходів з реабілітації, психологічної допомоги представникам ОГС, у т. ч. волонтерських;
- матеріальні компенсації у разі поранення волонтерів або їхнім родинам – у випадку загибелі волонтерів.

З метою підтримки волонтерського руху в Україні, за зразком таких рухів у країнах ЄС, Україні доцільно:

- ратифікувати Європейську конвенцію про заохочення міжкордонної довгострокової волонтерської служби для молодих осіб. Ратифікація цього документа, серед іншого, забезпечить правову основу для транснаціонального волонтерства;

- забезпечити підтримку ОГС під час створення асоціацій, коаліцій, мереж волонтерських організацій для налагодження продуктивної та конструктивної взаємодії із державними органами влади та місцевого самоврядування.

Наукове видання

В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан,
Н. Пеліванова, О. Корнієвський, В. Лозовий,
В. Скворцова, А. Двігун

**ПРО СТАН РОЗВИТКУ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ
В 2021 РОЦІ ТА ЙОГО ЗМІНИ
НА ПОЧАТКУ 2022 РОКУ**

Матеріали щорічної доповіді

Загальна редакція *Ю. Каплан*

Відповідальна за випуск *Т. Джига*

Редактор, коректор *Т. Карбовнича*
Верстальник *А. Карпенко*

Формат 60x90/16. Ум. друк. арк. 3.5
Наклад 150 прим. Зам. № __

Видання підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень
вул. Пирогова, 7А, м. Київ, 01030
Тел./факс: (044) 234-50-07
e-mail: info-niss@niss.gov.ua
<http://niss.gov.ua>